

Araştırma Makalesi / Research Article

**HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN ZİHNİYET MİMARİSİ: ZİYA GÖKALP İLE
KARŞILAŞTIRMALI BİR TOPLUM TASAVVURU**

Alper KASIMOĞLU¹

Öz

Hüseyin Nihal Atsız, yalnızca bir ideolog değil; millî kimlik, ahlak ve disiplin temeli üzerine kurulmuş bütüncül bir toplum tasavvurunun mimarıdır. Bu çalışma, Atsız'ın toplum anlayışını tarihsel dönemler, kültürel birikim ve ideolojik çerçeve içinde kuramsal bir çözümleme yöntemiyle ele almaktadır. Osmanlı'nın yıkılışı ve Cumhuriyet'in kuruluşu gibi köklü dönüşümler, onun idealist ve görev merkezli düşünce yapısını şekillendirmiştir. Dil, tarih ve edebiyat, Atsız'a göre milletin sürekliliğini sağlayan dayanaklardır; ahlak ve ülkü ise toplumsal çözülmeye karşı değerler kalesidir. Aile ve okul, bireyin millî görev bilinciyle yetişmesini sağlayan; devletin kültürel ve ideolojik yapılanmasında merkezi role sahip kurumlardır. Atsız'ın “asker millet” anlayışı, toplumu yalnızca savaşçı bir ruhla değil, disiplin ve fedakârlık temelinde örgütlenmiş bir yapı olarak kurgular. Birey; görev, sadakat ve ülkü kavramlarıyla tanımlanırken, toplum bu değerlere sahip bireylerin oluşturduğu ahlaki birliktelik olarak biçimlenir. Devlet ise sadece yasal bir düzenleyici değil, kültürel ve ahlaki yön verici bir otoritedir. Eğitim, salt bilgi aktarımı değil; karakter ve zihniyet biçimlendirme aracıdır. Bu çerçevede Atsız'ın toplum tasavvuru, nostaljik bir geçmiş özelemlerinden çok, birey-toplum-devlet ilişkisinin kültürel ve ahlaki temellerine ışık tutan sistematik bir toplum projesi olarak değerlendirilir. Ayrıca çalışmada, Atsız'ın milliyetçilik anlayışı Ziya Gökalp'in kültür temelli yaklaşımıyla karşılaştırmalı olarak incelenmekte; iki düşünürün millet, Turan, din ve modernleşme anlayışlarındaki farklılıkları tarihsel bağlam içinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Nihal Atsız, Ziya Gökalp, Toplum tasavvuru, Milliyetçilik, Karşılaştırmalı analiz.

JEL Kodları: P16

**THE MENTAL ARCHITECTURE OF HÜSEYİN NİHAL ATSIZ: A COMPARATIVE
VISION OF SOCIETY WITH ZİYA GÖKALP**

Abstract

Hüseyin Nihal Atsız was not only an ideologue but also the architect of a social vision rooted in national identity, morality, and discipline. This study examines his understanding of society through a theoretical lens informed by historical context, cultural heritage, and ideology. Events such as the fall of the Ottoman Empire and the founding of the Türkiye Republic shaped his duty-oriented worldview. For Atsız, language, history, and literature ensure national continuity, while morality and idealism guard against social decay. Family and school instill national consciousness, and the state serves as both cultural and moral authority. His “military nation” concept envisions society organized not just around martial values but also discipline and sacrifice. Individuals are defined by duty, loyalty, and ideals, and society is seen as a moral unity built on these traits. Education is not limited to knowledge transfer but aims to shape character and national mindset. In this framework, Atsız's model is interpreted not as nostalgic idealism, but as a systematic project illuminating the cultural and moral foundations of the individual–society–state relationship. Additionally, the study includes a comparative analysis of Atsız's nationalist thought and Ziya Gökalp's culture-centered approach, exploring their contrasting views on nationhood, Turanism, religion, and modernization.

Keywords: Hüseyin Nihal Atsız, Ziya Gökalp, Social vision, Nationalism, Comparative analysis.

JEL Codes: P16

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, alper.kasimoglu@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1753-8790

Başvuru Tarihi (Received): 01.05.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.10.2025

Giriş

Hüseyin Nihal Atsız, yalnızca siyasal fikirler dile getiren bir düşünür değil, Türk toplumu için kapsamlı bir zihniyet ve değer inşası projesi geliştirmiş bir “zihniyet mimarı” olarak nitelendirilebilir. Onun eserlerine bakıldığında, topluma dair yaklaşımının yüzeysel sloganlarla sınırlı kalmayıp millî ahlak, kültürel süreklilik, görev bilinci ve ideolojik seferberlik kavramlarıyla örülen bütüncül bir çerçeve sunduğu görülür. Atsız'ın düşünce sisteminde toplum; kültür, soy, tarih ve ülkü ekseninde yeniden tanımlanır. Birey ise bu büyük bütün içinde kendisine yüklenen görev, sadakat ve ülkü ile biçimlenen bir varlığa dönüşür. Bu bakış açısıyla ideoloji, sadece politik bir duruş değil, aynı zamanda toplumun moral düzeninin temel taşıdır. Bu nedenledir ki Atsız'ın toplum tasavvuru, basit bir gelenekçilik veya maziden övgüyle bahsetme değildir; bilakis inşa edici, yol gösterici ve sistematik bir tahayyül olarak karşımıza çıkar.

Atsız'ın fikrî dünyasının biçimlenmesinde, içinde yaşadığı tarihsel ve toplumsal koşullar önemli bir zemin oluşturmuştur. Osmanlı'nın yıkılışı, Cumhuriyet'in kuruluşu, tek parti dönemi ve çok partili hayata geçiş gibi peş peşe yaşanan büyük kırılmalar, onun düşünsel yönelimini derinlemesine etkilemiştir (Bora, 2017, s. 277). Erken Cumhuriyet yıllarında inkılaplarla geleneksel değerlerin sarsılması, sonrasında milliyetçi fikirlerin baskılanması ve 1960'lardan itibaren ideolojik kamplaşmaların artması, Atsız'ın toplumsal endişelerini derinleştirmiş ve onun tavizsiz, idealist duruşunu pekiştirmiştir (Karabulak, 2017, s. 18). Toplumun hızlı değişimine duyduğu kaygı, onu millî kimliği korumak, kültürel bütünlüğü sağlamak ve ahlaki yapıyı güçlendirmek yönünde daha sistemli fikirler üretmeye sevk etmiştir (Yılmaz, 2019, s. 51).

Atsız'ın metinlerinde dikkat çeken bir diğer nokta, birey-toplum ve toplum-devlet ilişkilerinin salt siyasal düzlemde değil, kültürel ve ahlaki temeller üzerinde kurgulanmasıdır. Bu bağlamda din, laiklik, milliyetçilik ve kültür arasındaki geçişkenlikler ve çatışmalar onun düşüncesinde özel bir yer tutar. Atsız, laikliği savunmakla birlikte dinin toplumsal ahlak üzerindeki işlevini bütünüyle reddetmez; tam tersine, dinin millî töreyle çatışmadığı sürece toplum içinde yer alabileceğini belirtir. Ancak modern çağda bireyleri harekete geçiren asıl unsurun din değil, millî ülkü olduğunu vurgular. Türk milliyetçiliği, Atsız'a (1968, ss. 30-31) göre sadece biyolojik bir ırk vurgusu değildir; tarih şuuru, dil birliği, görev ahlakı ve fedakârlık gibi değerleri barındıran kültürel bir ideolojidir. Böyle bir milliyetçilik anlayışıyla tanımlanan toplum, sadece etnik veya dinî bir topluluk değil, aynı zamanda ortak bir ülkü etrafında kenetlenmiş bireylerden oluşan ahlaki bir bütündür.

Bu makale, Hüseyin Nihal Atsız'ın toplum tasavvurunu kültürel, ideolojik ve tarihsel bağlam içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Değerler dizgesinde ahlak, görev, sadakat ve disiplin kavramları belirleyici rol oynarken; aile, okul, ordu ve devlet gibi kurumlar, bireyin millî kimlik doğrultusunda biçimlenmesinde etkin kılınır. Bu çerçevede Atsız, yalnızca geçmişe öykünen romantik bir yazar değil; aynı zamanda Türk toplumunu yeniden inşa etmeye yönelik bütüncül, sistematik ve değer temelli bir zihniyet projesi geliştirmiş bir düşünür olarak ele alınmaktadır. İzleyen bölümlerde, bu zihniyetin temel dayanakları ile kavramsal ve kurumsal boyutları kuramsal bir çerçevede ele alınacaktır. Ayrıca Atsız'ın toplum anlayışı, Ziya Gökalp'in kültür temelli yaklaşımıyla karşılaştırmalı olarak incelenmekte; her iki düşünürün millet, Turan, din ve modernleşme gibi kavramlara ilişkin yaklaşımları tarihsel bağlam içinde değerlendirilerek, Türk milliyetçiliği düşüncesi içindeki yönelimler karşılaştırmalı bir bakışla analiz edilmektedir.

1. Millî kültür ve Kimlik

Atsız, kültür olgusunu millî kimliğin vazgeçilmez temeli olarak görür. Ona göre bir topluluğu gerçek anlamda millet yapan, o topluluğu başkalarından ayıran özgün kültürel kimliğidir. Ortak bir tarihsel devamlılık ve şuura dayanmayan insan toplulukları en fazla “halk” olarak nitelenebilir; oysa geçmiş, bugünü ve geleceği kapsayan bilinçli bir varoluşa ulaşmış topluluklar millet seviyesine yükselebilir (Atsız, 2015a, ss. 113-114). Bu yüzden bir milletin her alanda kendine özgü

nitelikler geliştirmesi şarttır: Dil, gelenek, görenek, günlük yaşam pratikleri, sevinç ve kederi ifade ediş biçimleri gibi maddi ve manevi kültür unsurlarında kendine has bir çizgiye sahip olmak, millet olmanın önkoşuludur (Atsız, 2015c, ss. 114-115). Başka bir deyişle, bir milletin farklılığı ne kadar belirginse kimliği de o kadar güçlüdür.

Türk kimliği de Atsız tarafından böyle bir kültürel temel üzerinden tanımlanır. Ona göre Türk milleti, “Türk soyundan gelenlerle Türk soyundan gelmiş kadar Türkleşmiş unsurların” birleşmesiyle oluşur; bu tanım, soydan çok kültürel bağlılık ve tarihsel bilinç temelli bir millî kimlik anlayışını ortaya koyar. Atsız, bilinç altında başka bir millete özlem duymayan ve kendini Türk milletinin bir parçası sayan herkesi, soyu ne olursa olsun, Türk kabul eder. Millî şuur ve millî ruh bir topluluğu millet yapan güçtür; yeterince güçlü bir millî ruhun “herhangi bir yabancılığı kendi içinde eriterek” farklı kökenden gelenleri dahi Türk kimliğine katabileceğini vurgular (Atsız, 2015a, ss. 115-116). Böylece Türk kültürünü içtenlikle benimseyen bir birey, soyu ne olursa olsun Türk milletinin parçası haline gelebilir. Tarih olgusu da kültürle iç içe, kimliği pekiştiren bir unsurdur. Tarih, bir milletin hafızasıdır; taşıdığı kültürel değerleri kuşaktan kuşağa aktarır ve milletin karakterini keskinleştirir. Ortak ve kesintisiz bir maziye sahip olmayan bir topluluğun millet haline gelmesi mümkün değildir. Türk milletinin binlerce yıllık sürekli bir tarihe sahip olması da bu nedenle güçlü bir kimlik inşasını mümkün kılmıştır. Atsız, tarih ve kültürü “et ve tırnak gibi” ayrılmaz bir bütün sayarak, tarih boyunca biriken kültürel değerlerin millî kimliğin özünü oluşturduğunu belirtir (Çetin, 2019, s. 51). Ona göre tarih şuur, milletin kendi kimliğini korumasını sağlayan bir kalkan gibidir; geçmişini bilen bir millet, o geçmişin tecrübeleri sayesinde gelecekte karşılaşacağı tehlikelere karşı uyanık kalır. Nitekim tarih bilinci güçlü bir toplum, tarih boyunca dostunu düşmanını tanımış olduğu için yabancı tahakküme kolay kolay boyun eğmeyecek; geçici bir esaret yaşamışsa bile “tıpkı bir bebeğin annesine koşması gibi” ilk fırsatta yeniden istiklaline kavuşacaktır (Atsız, 2015a, s. 14).

Atsız, ideoloji kavramının da kimlik ve kültür inşasındaki yerine dikkat çeker. İdeoloji, bir milletin ulaşmak istediği hedefleri ve değerleri belirleyen bir bütündür; dolayısıyla millî ideoloji, millî kimliği ve kültürel yönelimi şekillendiren başlıca faktörlerden biridir. Bu ilişki çift yönlüdür: Millî ideoloji topluma yön çizerken, bir milletin öz kimliği de benimsenen idealleri sınırlar. Atsız bu durumu “tarih ile sosyoloji bir tekerleğin iki pedalı gibiyse ideoloji ile kimlik de öyledir” sözleriyle açıklar (Atsız, 2015a, ss.15-16). Ona göre milletler arası mücadelelerle dolu dünyada ayakta kalabilmek, güçlü bir millî ülküye sahip olmakla mümkündür. Tarih de göstermiştir ki maddi imkânları benzer olan milletlerin mücadelesinde son sözü, maneviyatça üstün olan millet söyler. Bu nedenle Atsız, ulusal ideali temsil eden millî ülkünün toplumun yaratıcılığı ve dayanışması açısından hayati öneme sahip olduğunu düşünür. Yüksek bir ülkü etrafında kenetlenen bir millet, iç ayrılıklarını giderip ortak bir kültür paydasında birleşerek her türlü zorluğa direnç gösterebilir. Bu bakış açısıyla Atsız, Türk milletinin ideali olarak tanımladığı Türk Ülküsü’nü, Türk kimliğinin hem vazgeçilmez bir bileşeni hem de ulaşılması gereken bir hedefi olarak konumlandırır. Türk Ülküsü, Türk soyundan gelen tüm toplulukların aynı dili, töreyi, inancı ve tarihi paylaşarak tek bayrak altında birleşmesi ülküsüdür (Atsız, 2015a, ss. 16-17). Bu, kültürel ve siyasal birliği amaçlayan yüce bir ideal olarak onun fikirlerinin merkezinde yer alır. Atsız, Türk milletinin birliği ve büyüklüğü söz konusu olduğunda tavizsiz bir tutum izlemiş; kültürel unsurlarda zaman zaman ılımlı olsa da Türkçülük ülküsüne halel getirecek konularda keskin bir dille eleştiriler yöneltmiştir (Dağ, 2010, s. 58).

Türk kültürü ve kimliği konusunda Atsız’ın yaptığı tespitler, millî bünyeyi koruma konusundaki hassasiyetini ortaya koyar. Ona göre Türk milleti tarih boyunca sayısız düşmanla mücadele edebilmesini millî kültüründen aldığı güce borçlu görmektedir. Türklerin savaşçı, çalışkan, zeki ve özgün karakterinin arkasında bu kültürel birikim vardır (Atsız, 2015a, s. 249). Atsız, Türk’ün kültürel kimliğini yüceltirken onu başka milletlerle özdeşleştiren yaklaşımları reddeder. Özellikle bazı Batılı çevrelerin Türkleri İslamiyet dolayısıyla Araplarla aynı kefeye koyma eğilimine

şiddetle karşı çıkar; Türk ve Arap karakterinin tarihsel ve kültürel bakımdan tamamen farklı olduğunu vurgular (Atsız, 2020, s. 28). Türk modernleşmesinin gösterdiği üzere, Türk toplumu ne tamamen “Doğulu” (Arap) ne de bütünüyle “Batılı”dır; kendine has bir kültürel kimliği vardır. Atsız, Batı’nın bilim ve teknolojisini almaktan yana olsa da millî ruhu Batı’ya teslim etmeme uyarısında bulunur. Ona göre kültürel bağımsızlık en az siyasi bağımsızlık kadar önemlidir; zira bir milletin öz kültürünü yitirmesi, eninde sonunda kendi benliğini yitirmesiyle sonuçlanır. Bu nedenle Türk milletinin, Batı uygarlığının maddi ilerleyişine hayranlık duysa bile, kültürel anlamda tam bir Batılılaşmaya kapılmaması gerekir. Aynı şekilde Türklerin Orta Doğu’nun bağınazlık ve geri kalmışlık bataklığına da saplanmaması gerektiğini savunur. Kısacası ne Batı’nın ne de Doğu’nun tamamen etkisinde kalmadan, Türk milletinin kendi tarihinden ve kültüründen aldığı ilhamla yolunu çizmesi gerektiğini belirtir. Bu yaklaşım, Atsız’ın millî kültüre yönelik tehditler karşısında son derece korumacı bir tavır aldığını gösterir. Ona göre Türk toplumunu var eden temel değerler (dil, töre, inanç gibi) zayıfladığı takdirde millî bütünlük çözülmeye uğrar. Nitekim “Türk toplumu, kendisini var eden kültürü kaybederse benliğinden uzaklaşarak varlığını yitirir” düşüncesini dile getiren ve bu konuda toplumu uyarmaya çalışan bir aydın olarak öne çıkmıştır (Ercilasun, 2018, s. 114).

Atsız’ın toplum tasavvurunda millî değerler bütünü, Türk kimliğinin sürekliliğini sağlayan başlıca etkidir. Ortak bir dil, tarih, ülkü ve inanç etrafında kenetlenmiş güçlü bir kültürel doku olmadan bir milletin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Türk toplumunda millî değerlere sadakat, geçmişte olduğu gibi gelecekte de onu güçlü kılacaktır. Bu yüzden Atsız, Türk milletinin fazilet ve asalet bakımından birçok millete göre daha yüksek bir karaktere sahip olduğunu vurgular; eğer bu yüksek karakter korunur ve geliştirilirse Türk’ün önünde hiçbir engelin duramayacağını savunur (Atsız, 2015a, s. 255). Onun tavizsiz millî kimlik vurgusu, çağdaşları tarafından da tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, Atsız’a göre kültür, millî kimliğin temelidir. Tarih şuuru ve ülkü ile beslenen zengin Türk kültürü, Türk kimliğine karakterini kazandırmış; milletin birliğini ve bekasını sağlamıştır. Kültür olmadan ne millî şuurdan ne de güçlü bir kimlikten söz edilebilir. Bu nedenle Atsız’ın toplumsal inşa projesi, modernleşme ideolojilerine karşı, kültürel süreklilik ve saflık ilkesiyle ilerler. Dilin korunması, tarihin bilinçle kavranması ve edebiyatın millî ruhu taşıması onun ideal toplumunun vazgeçilmezleridir; ülkü ise bu yapının itici gücüdür. Böylece Atsız yalnızca bir fikir adamı değil, Türk milliyetçiliğini dil, tarih ve kültür temeli üzerine oturtan bir kültür mimarıdır.

2. Toplumsal Hiyerarşi: Irk ve Sadakat

Atsız’a göre toplumsal düzen, herkesin eşit ve benzer olduğu bir yığın değildir; tam tersine, belirli değer ölçütlerine göre tabakalanmış doğal bir hiyerarşi içerir. Toplumda, “kumanda edenler” ve “kumanda edilenler” vardır; hayat, adeta “süngü takıp avcı hattında yürümek” gibidir (Atsız, 2023, s. 39). Bu militanca ve seçkin bakış, onun siyasal rejim tercihlerine de yansımıştır. Romanı *Ruh Adam*’da açıkça monarşiden yana tavır koyarak, ancak “kralcı” bir düzen içinde birinci sınıf askerlerin yetişebileceğini savunur (Atsız, 2023, ss. 42, 66). Atsız, devlet yönetiminde askerî aristokrasi diyebileceğimiz seçkin bir zümrenin öncülüğünü gerekli görür. Nitekim bu anlayış, Oğuz Türklerindeki babadan oğula geçen sade aristokrasi modelini andırır: en tepede han veya hakan, altında beyler zümresi ve en altta halk (Mardin, 2024, s. 69). Gerçekten de Atsız, toplumda başlıca üç tabakadan oluşan bir hiyerarşi öngörür: en üstte askerî yönetici sınıf, onun hemen altında veya yanında millî şuur temsil eden münevverler (aydınlar) zümresi ve tabanda geniş köylü halk kitlesi. Ayrıca, bu şemada köylü emeğiyle geçinmeyip sadece ticaret ve kâr amacı güden şehirli esnaf-tüccar kesimi, millî bünyeyi zayıflatan yozlaşmış bir unsur olarak görülür ve toplumsal tasavvurun dışında bırakılır. Son tahlilde Atsız, somut siyasî ve hukukî düzeni ayakta tutan üç “uç sınıf”tan bahseder: (a) saf Türk ırkının kaynağı olan köylüler, (b) askerî elit yöneticiler ve (c) bu ikisi arasında organik bağı kuran münevverler (Özdoğan, 2021, ss. 197-199). Toplum, bu tabakalar

arasında organik bir bütünlük ve dayanışma içinde teşkilatlanmalıdır. Atsız, liberalizmin ortaya çıkardığı bireyci toplum modelini reddederek yerine, “Bütün Türkler bir ordu, katılmayan kaçaktır” ifadesinde özlü bir biçimde görüldüğü üzere (Atsız, 2015a, s. 253), homojen bir millî ülkü etrafında kilitlenmiş dayanışmacı bir toplum anlayışı koymaya çalışır. Ona göre millet, topyekûn bir ordu gibi hareket etmeli; her fert, milletin kaderine hizmet eden hiyerarşik yapı içindeki yerini bilmelidir.

Toplumsal hiyerarşinin adalet ve meşruiyet temelini açıklamak için Atsız, *suum cuique* (herkese hak ettiğini verme) prensibini kendine rehber alır. Ancak kimin neyi ne kadar hak ettiğini belirlemek için somut kıstaslar olması gerektiğinin bilincindedir. Atsız burada soy ve ırk kriterlerini ön plana çıkarır. Toplumsal imkânların dağılımında Türk ırkından olmak başlıca koşuldur; ancak bireyin millete bağlılık derecesi ve fedakârlık gibi ahlaki nitelikleri de aynı derecede önemlidir (Mardin, 2024, ss. 69-70). Atsız, Türkçülüğün kökenini yalnızca etnik veya fizyolojik farklara değil, tarihsel sadakat ve kültürel bütünleşmeye dayandırır. Ona göre ‘Türk’ün ırkçılığı, her şeyden önce millî bir müdafaa vasıtasıdır’ ve kökleri çok daha eskilere dayanır. Tarih boyunca Türk devletlerinin çöküş nedenlerini incelerken iki temel sebep görür: ya yönetici makamlara getirilen Türk olmayan unsurların ihaneti ya da Türk yöneticilerin ve toplumun kendi töresinden uzaklaşıp ahlaken bozulması. Dolayısıyla devletin başına geçecek kişilerin “kan, ırk ve soy bakımından Türk” olması ve ahlak, karakter gibi millî hasletler bakımından da “seçkin” tabakadan gelmesi gerektiğini vurgular (Atsız, 2022, ss. 37-38). Bu bakış açısıyla Atsız’ın özlemine duyduğu siyasal-toplumsal düzen, temelde “soy, ırk ve kan”a dayalı, millî faziletleri esas alan askerî-aristokratik bir nizamdır.

Atsız’ın ırk anlayışı, fizyolojik sınırları aşarak tarihsel tecrübe ve kültürel bütünleşmeye dayalı bir kimlik inşası önerir. O, Türk kimliğinin ancak belirli bir kültürel yeterliliğe ulaşmış bireylerce içselleştirilebileceğini savunur. Bu bağlamda “Türkleşmek”, sadece dil öğrenmek veya aidiyet beyanında bulunmakla değil, tarihî tecrübeye, ortak değerlere ve ülkeye gönülden bağlanmakla mümkündür. Irkı yalnızca fizyolojik değil, kültürel bir karakter alanı olarak tanımlayan bu yaklaşım, onun düşünce sisteminde “tarihle yoğrulmuş bir ruh hâli” olarak milliyetçiliğe evrilir (Parla, 2009, s. 48). Bu nedenle Atsız, Türkçülüğün sadece kan bağına değil, kültürel süreklilik içinde süzülerek gelen sadakatlere de dayandığını vurgular.

Atsız’ın toplumsal modelinde ırk ve soy, bir anlamda devletin sigortası işlevi görür. Osmanlı’nın son döneminde kritik mevkilere gelen yabancı soyluların ihanetini hatırlatarak, Türk olmayan unsurlara orduda veya bürokraside asla güvenilemeyeceğini savunur (Atsız, 2015b, s. 131). Bu nedenle, harp okullarına “Türk ırkından olma şartı” getirilmesini ideal bir tutum olarak över (Atsız, 2020, s. 205). Ona göre, böyle bir sistem hem devletin dirliğini hem de toplumun ahlaki bütünlüğünü güvenceye alacaktır. Bu noktada onun milliyetçilik anlayışı, modern eşit vatandaşlık ilkesine değil, “doğal farklılıkların tanınması” ilkesine dayanır. İnsanlar yaratılış gereği eşit değildir; toplum düzeni de bu eşitsizliği kabullenip soy, karakter ve hizmet şuuru gibi ölçütlere göre yapılandırılmalıdır.

Irk fikrini, eğitim ve ahlakla bütünleşmiş bir toplumsal terbiye sistemiyle tamamlayan Atsız, soyun taşıyıcılığını ancak yüksek karakterle anlamlı görür. Irkın saf kalması tek başına yeterli değildir; bu ırkî temelin, Türk töresine, tarih şuuruna ve ahlaki değerlere uygun bir şekilde işlenmesi gereklidir. Bu bağlamda bireyin yetiştiği sosyal çevre, aldığı eğitim ve gösterdiği fedakârlık, millî aidiyetin sahiciliğini belirler. Ona göre “Türk’ün mayası temizdir; lakin maya kendi başına kabarmaz, millî terbiye gerekir” (Atsız, 2015d, s. 88). Bu çerçevede Atsız’ın ırk vurgusu, modern antropolojik ya da etnolojik kategorilerden çok, tarihsel ve töresel bir ideal tip olarak şekillenir (Ünser, 2022, s. 529).

Atsız, ırkçılık veya soyculuk olarak nitelenebilecek görüşlerini, manevi ve kültürel bir çerçeveye oturtur. Karabulak (2017, s. 16) Atsız’ın soyculuğunu “Türk olarak tanımladığı topluluğun dil,

tarih, kültür ve ortak ülkü birliği temelinde şekillenen bir olgu” şeklinde yorumlar. Benzer şekilde Bora (2017, s. 279), Atsız'ın temsil ettiği Türkçü çizginin biyolojik soyculuk yerine metafizik bir ırkçılık benimsediğini belirtir. Bu görüşler, Gustave Le Bon'un “milletlerin ruhu tarihsel süreçle şekillenir” fikriyle örtüşmektedir. Le Bon, ırkın sadece fiziksel değil, psikolojik ve kültürel boyutları olduğunu savunur (Le Bon, 2023). Atsız da bu yaklaşımdan etkilenmiş görünür; ırk mefhumunu kan bağıyla sınırlamayarak ortak tarih, dil ve ülkü birliğine sahip millî bir kimlik bütünü olarak ele alır (Ülken, 2019, ss. 250–255).

Soy kadar sadakat ve fedakârlık da Atsız'ın toplum tasavvurunda ayırt edici niteliklerdir. Türk soyundan gelmek onun gözünde vatandaşlık için ön koşul olsa bile, tek başına bir kimseyi “iyi vatandaş” yapmaz. Bireyin Türk töresine bağlılığı, vatanına hizmet etme arzusu ve gerektiğinde kendini feda edebilme kabiliyeti, toplumsal yükselişinde belirleyici olacaktır. Atsız bu çerçevede vatandaşları beş sınıfa ayırır: hiçbir karşılık beklemeden vatani uğruna canını verebilen kahramanlar, gerektiğinde özveride bulunan iyi vatandaşlar, menfaati yoksa fedakârlığa yanaşmayanlar, yalnızca çıkar karşılığı hizmet edenler ve son olarak hainler (Atsız, 2022, ss. 18-20, 58). Ona göre ancak ilk iki sınıfa girenler “büyük adam” sayılabilir. Toplumun yükselip alçalması da bu fedakârlık merdivenindeki dengelere bağlıdır. Bu tasnif, toplumsal değerlerin ölçütlerini yalnız ırk veya soya değil, sadakat ve hizmet bilincine de dayandırır. Atsız açıkça, toplumda herkesin eşit hak ve fırsatlara sahip olmasının değil, herkesin hak ettiği konuma yerleşmesinin adalet gereği olduğunu belirtir (Yörük, 2022, ss. 313–315). Kimlerin neyi hak ettiğinin belirlenmesinde ise millî ölçütler esastır: Türk soyundan gelmek ve Türk milletine sadakat göstermek. Bu yönüyle Atsız'ın ırkçılık ve soyculuk anlayışı, modern eşitlikçi toplum fikrine meydan okuyan bir duruş sergiler. Sosyal adalet, onun nazarında, yalnızca “başarının” değil, aynı zamanda “layık olanın” ödüllendirilmesidir. Layık olmak ise soydaş olmakla birlikte yüksek bir şahsiyete, ahlaka ve ülkü birliğine sahip olmayı gerektirir. Bu sebeple Türkçülük, Atsız için bir kimlik beyanından ziyade bir varoluş ve sorumluluk çağrısı niteliğindedir.

3. Ahlaki Düzenin İnşasında Eğitim ve Asker Millet

Atsız'ın toplumsal düşüncesinde ahlak, bir milletin varlığını sürdürebilmesinin temel şartıdır. Ona göre bir devletin veya milletin zayıflaması, önce toplumun ahlaki yapısının bozulmasıyla başlar. Toplum çökerken ilk çatlaklar, özellikle entelektüel ve yönetsel kesimlerdeki ahlaki yozlaşmadan ortaya çıkar. Nitekim Atsız, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü yorumlarken “münevverlerimiz ahlaksızlığı ve hırsızlığı”nı birincil neden olarak gösterir (Atsız, 2015d, ss. 127-128; Aydemir, 2008, s. 440). Alt tabakalardaki insanlar günlük sorumluluklarını namusla yerine getirmeye devam etse de üst tabakadakilerin kendi çıkarlarını her şeyin önüne koyması kamu ahlakını zedelemektedir. Oysa Türk toplumu tarih boyunca yüksek ahlaki değerlere sahip bir millet olarak, toplumsal faydayı bireysel çıkardan üstün tutan bir etik anlayış geliştirmiştir. Atsız, “Türklerde toplumun menfaati insanlarınkinden üstün tutulur” diyerek (Atsız, 2015e, ss. 47-48), Türk ahlakının özündeki toplumcu yönü vurgular. Birey elbette önemlidir; ancak bireyin varoluş gayesi, millete hizmet etmek olmalıdır. Bu anlayış, Türklerin binlerce yıllık devlet ve askerlik geleneğinde de görülür: Hunlardan Göktürklerle, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan çizgide ahlak, hep disiplinle, görev duygusuyla ve fedakârlıkla birlikte anılmıştır.

Ahlaki yapının çökmesi, Atsız'a göre sadece bireysel dejenerasyon değil, doğrudan doğruya devletin yıkımı demektir. Tarih boyunca pek çok Türk devletinin yıkılışında ya yöneticilerin Türk töresine aykırı davranışları ya da toplum genelinde ahlaki çürümenin yaygınlaşması rol oynamıştır. Bu nedenle Atsız, ahlaki bozulmanın kaynaklarını tahlil ederken, bazen komünist ideolojileri, bazen Batı'dan gelen seküler hayat tarzını, bazen de ümmetçi yaklaşımları sorumlu tutar. 1940'lı yıllarda Sabahattin Ali ve çevresine yönelttiği sert eleştiriler, sadece ideolojik değil aynı zamanda ahlaki bir tepkinin ifadesidir (İpek, 2016, ss. 278-279). Atsız, dini bütünüyle dışlamadan ama onu mutlak belirleyici de saymadan kendine özgü bir laiklik anlayışı geliştirir. Laiklik, onun gözünde,

dinin siyaset dışında tutulması demektir; fakat dinin toplumsal ve ahlaki işlevlerini tamamen göz ardı etmek de doğru değildir. Bu doğrultuda imam-hatip okullarının kapatılması gibi uygulamaları eleştirir; bu politikaların halkı devletten uzaklaştırıp toplumsal kutuplaşmayı artırdığını savunur (Atsız, 1942, ss. 13-14; Yılmaz, 2019, ss. 53-54). Bu çerçevede Atsız, ahlaki düzenin korunmasında Türk töresine ve millî karaktere öncelik verir; dinin ise millî ahlakla bütünleştiği ölçüde yararlı olabileceğini belirtir. O, din adına hareket eden ancak Türk millî kimliğine ters düşen kesimleri “yeşil komünistler” olarak nitelendirmekten çekinmez; tıpkı Batılı komünistler gibi bu unsurların da Türk milletinin özgün kimliğini hedef aldığını savunur (Atsız, 1970, s. 10).

Atsız’ın ahlak anlayışı, bir yandan geleneksel değerlerin muhafazasını içerirken, diğer yandan modern toplum için bilinçli bir ahlaki yeniden inşayı öngörür. Ona göre çözüm sadece geçmişteki değerlere nostaljik bir dönüş değildir; ahlaki yapıyı eğitim, aile ve devlet eliyle sistemli bir şekilde güçlendirmektir. Atsız, “bizde millî ahlak şudur: Halkın malına ve canına göz koymamak; halk için zararlı olan her şeyi karşılamak, bu uğurda savaşmak ve yenmek. Bir cümleyle ifade edersek: Millet yolunda çalışıp çabalamak, onun için yaşamak ve onun için ölmek” şeklinde millî ahlakı tanımlar (Atsız, 2015c, ss. 125-126). Bu tanım, ahlaki doğrudan doğruya vatana adanmışlık ve millete hizmet eksenine oturtur. Böyle bir ahlaki zeminde bilgi, teknik yeterlilik ve entelektüel birikim anlam kazanır; sağlam bir ahlaki temel olmadığında ise bunlar beyhude kalır.

Toplumun ahlaki bünyesini çökerten etkenlerin bazıları, Atsız’a göre, dış kaynaklıdır. Komünizm gibi ideolojiler, Batı’dan ithal edilen sefiş alışkanlıklar ve ümmetçi dünya görüşleri, Türk toplumunun kendi öz değerlerinden kopmasına yol açmaktadır. Batı kaynaklı sefiş eğlence kültürünün toplumu disiplin ve ahlak yönünden zayıflatıldığını vurgular (Yılmaz, 2019, s. 53). Ona göre, bireyin ve toplumun ahlaki yapısının korunmasında her şeyden önce millî terbiye esastır. Bu noktada devlet, toplumu bir arada tutan ahlaki düzenin teminatı olarak devreye girer.

Atsız, insan doğasına dair kötümser sayılabilecek bir yaklaşım benimsediği için, insanın kendiliğinden yüce ideallere yönelmeyeceğini, eğer yönlendirilmezse nefesine ve “hayvanî duygularına” esir olacağını ileri sürer (Atsız, 2015a, ss. 22-23). Bu sebeple vatan sevgisi, millet bağlılığı, fedakârlık gibi yüce duygular insanlara doğuştan gelmez; bunlar disiplinli ve sürekli bir eğitimle kazandırılmalıdır. Nitekim Machiavelli de benzer şekilde yurtseverlik ve vatana bağlılık hislerinin eğitim ve terbiye yoluyla verilmesi gerektiğini söyler (Martinich, 2013, s. 74, aktaran Yılmaz, 2019, s. 53). Bu bakış açısıyla devlet, bir bakıma toplumun terbiyecisi olarak hareket etmelidir. Devlet otoritesi, salt kaba kuvvete değil, rızaya ve içselleştirmeye dayanmalıdır. İşte bu rızanın üretildiği ilk mecralar aile ve okuldur. Atsız (2022, ss. 101, 136), “kahramanlık terbiyesi beşikten başlayıp yüksek tahsilin sonuna kadar devam etmelidir” diyerek, millî terbiyenin evden başlayıp ilkokuldan üniversiteye kadar kesintisiz sürmesi gerektiğini vurgular. Aile, çocuğun ilk sosyalleştiği ve değerlerle tanıştığı yerdir; ancak ailenin tek başına yeterli olamadığı durumlarda millî değerleri aşılacak görevi okula devredilmelidir. Aile ve okul, bireyi doğumundan yetişkinliğe dek disiplinli, fedakâr ve millî ülküye bağlı bir karaktere sahip olacak şekilde eğiten temel kurumlardır (Atsız, 2015b, ss. 101-102). Atsız’ın “karakter eğitimi”² dediği bu süreç, otoriter bir kişiliğin inşası anlamına gelir. Yalnızca okul ve aile değil, hayatın her alanı –yaşamın her alanı devletçe millî terbiyeye uygun biçimde düzenlenmelidir (Teber, 2022, ss. 77, 82). Böylelikle devlet, toplumda ortak norm ve değerlerin paylaşılmasını ve millî hakikate bağlı bir kültürel birliğin oluşmasını sağlar. Böyle bir bakış, Atsız’ın millî değerlerin toplumsal yapıyı

² Burada Atsız’ın “karakter eğitimi” olarak tanımladığı şey, Serol Teber’in “otoriteryan kişilik” şeklinde ifade ettiği kişilik yapısı ile benzerlik gösterir. Serol Teber’e göre, otoriter kişiliğin oluşum sürecinde ailenin –özellikle babanın– belirleyici bir rolü vardır. Baba figürü, dış dünyanın temsilcisi olarak çocuğun okul öncesi dönemdeki politik toplumsallaşmasını başlatan temel etkindir. Bu süreçte çocuk; disiplin, otoriteye bağlılık ve şiddetle ilişkili normları, tartışmasız bir otoriteye sahip olan ve çoğu zaman kutsal bir konuma yerleştirilen babadan öğrenir. Takip eden dönemde, okul gibi kurumsal yapılar bu sürece ideolojik bir çerçeve kazandırır ve baba otoritesinin yerini daha soyut ve üst düzey otoriteler almaya başlar (Bkz. Teber, 2022, ss. 77-89).

belirlemedeki gücüne olan inancını gösterir. Ona göre, Türk toplumunda milliyet, ülkü ve inanç etrafında birleşen kültürel unsurlar olmadan sağlıklı bir millî kimlik düşünülemez; millî değerlerin baskın olması, Türk milletini tarihine olduğu kadar geleceğine de güvenle taşıyacak bir etkidir.

Eğitim, Atsız'ın toplum projesinin merkezindeki en kritik araçlardan biridir. O, öğretmenliği sıradan bir meslek olarak değil, “milletin kaderini yönlendirecek karakterlerin biçimlendirildiği” kutsal bir vazife olarak görür. Bu nedenle öğretmen seçiminde bilgi kadar “ırk, karakter, aile geçmişi ve ahlaki vasıflar” da aranmalıdır. Hatta Atsız'a göre “öğretmenin bilgisinden önce ırkına bakılmalıdır” (Atsız, 2015a, s. 157). Bu yaklaşım, öğretmeni sadece ders anlatan biri olmaktan çıkarıp ideolojik bir aktarıcı konumuna yerleştirir. Eğitim sistemi, bireysel gelişimi elbette gözetmelidir; fakat asıl misyonu, millî ideolojiye sadık, karakterli ve ülkü sahibi vatandaş yetiştirmek olmalıdır. Atsız, “milliyetçilik bir eğitim ve terbiye meselesidir” diyerek okulun ideolojik bir aygıt olduğunu açıkça belirtir.

Atsız'ın eğitim vizyonunda asker millet ideali başköşededir. Bu anlayışa göre eğitim sadece sınıfta değil, hayatın tüm safhalarında sürer. Mevcut sistemde liselerde haftada birkaç saat verilen askerlik derslerini yetersiz bulur; orta ve yükseköğretimin Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alınarak doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanmasını önerir (Atsız, 2022, ss. 142, 146). Böylece genç nesil, disiplin, sadakat, birlik ve mücadele ruhu içinde yetişebilecektir. Eğitim, bireyi “ülkü uğruna ölümü göze alacak” bir seviyeye taşımalıdır; bununla çelişen “sınırsız özgürlük” anlayışları ise sistemin dışında tutulmalıdır. Atsız'ın kaleme aldığı 22 maddelik eğitim reformunda, okulların adeta kışla düzenine geçirilmesi, öğrencilerin üniforma giymesi, ahlaki bakımdan zayıf öğrencilerin okuldan uzaklaştırılması, öğretmenlerin subaylardan seçilmesi gibi otoriter tedbirler bulunmaktadır (Atsız, 2022, s. 147). Müfredat, öğrenciye bilgi aktarmanın yanı sıra karakter de kazandırmalıdır; oyunlar ve kitaplar Türk kahramanları yücelten içeriklerle donatılmalıdır. Eğitim kurumları sadece öğrencileri değil, öğretmenleri de bu millî disiplinin bir parçası haline getirmelidir. Son tahlilde devlet, salt teknik bilgi veren bir aygıt değil, milletin ruhunu, ülküsünü ve ahlaki yapısını şekillendiren bir terbiye otoritesidir. Bu otorite yalnızca okulda değil, hayatın her alanında devam etmelidir; eğitim bir müfredat değil, bir yaşama biçimi, bir millî disiplin rejimidir.

Toplumun ahlaki yapılanmasında, önceki bölümlerde tanımlanan ‘asker millet’ anlayışı, yalnızca savaş zamanı değil, barışta da disiplinli, sadakatli ve fedakârlık temelli bir örgütlenmeyi zorunlu kılar. Atsız'a göre birey, bu anlayış doğrultusunda sadece yurttaş değil, milletin ideallerine hizmet eden bir karaktere sahip olmalıdır. Eğitim ise yalnızca bilgi aktarımı değil, bu millî disiplini içselleştirmeyi amaçlayan bir karakter inşası sürecidir. Atsız'a göre Türk milleti tarih boyunca fiilen bir ‘ordu-millet’ olmuştur; savaşçı ruhu ve görev ahlakıyla temayüz etmiştir. Bu nitelik, sadece savaş zamanlarında değil, barış dönemlerinde de toplumun tüm kurumlarına yansıtılmalıdır. Birey, millî ülkü uğruna hayatını adayan bir nefer gibi yetişmeli; toplum da bu şuurla biçimlenmelidir. Askerlik, onun nazarında sadece bir meslek değil, bir yaşam tarzı ve ahlaki duruştur. Atsız'ın toplum idealinde ordu disiplini yalnızca bireysel değil, toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak da tasarlanır. Bu anlayış, Türk milliyetçiliği içinde uzun süredir yer alan ‘ordu-millet’ söylemiyle örtüşmektedir (Bora, 2014, s. 8). Türk kültüründe savaşta ölmek öteden beri bir şeref sayılmışken, yatağında ölmek bir eksiklik olarak görülmüştür (Altınay, 2004, s. 14). İslamiyet öncesinde bile Türkler, cennet inancına sahip olmaksızın savaş meydanında ölümü onurlu bir son olarak kabullenmiştir. Bu nedenle Atsız, Türk milletinin herhangi bir yabancı ideolojiye veya inanca bağlı olmadan da “asker millet” karakterine sahip olduğunu vurgular (Atsız, 2022, s. 147).

Atsız'ın eğitim anlayışında toplumun ortak değerler etrafında disipline edilmesi, Carl Schmitt'in “nomos” kavramıyla simgesel bir paralellik taşır. Schmitt'e göre nomos, yalnızca hukukî değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve değer yargılarının yerleştiği yapısal bir çerçevedir (Schmitt,

2006, s. 70). Bu bağlamda, Atsız'ın sadakat ve görev merkezli değer sistemi, Türk toplumunun kültürel sürekliliğini sağlayan bir iç norm düzeni olarak görülebilir. Bu çalışmada, söz konusu yapı simgesel olarak 'Türk nomosu' biçiminde de nitelendirilebilir. Eğitim sistemi, bireyin karakterini bu manevi çerçeveye uygun olarak biçimlendirmelidir. Bu amaçla öne sürdüğü reform ilkeleri – okulların birer kışla haline getirilmesi, öğretmenlerin yüksek rütbeli subaylar arasından seçilmesi, disiplinin merkezileştirilmesi (Atsız, 2022, ss. 139-142)– bu düzeni tahkim etmeye yöneliktir. Böyle bir model, eğitim yoluyla bireye sadece bilgi değil, ahlak ve ülkü kazandırmayı hedefler.

Atsız'ın askerî karakter vurgusu, sadece iç düzenin korunması için değil, millî birliğin sağlanması için de gereklidir. Ona göre modern toplumlarda artan bireycilik ve konformizm, toplumu çözmekte ve disiplini zayıflatmaktadır. Oysa Türk toplumu tarih sahnesinde daima “ordu gibi” örgütlenmiş, her ferdi milletin bir neferi gibi davranmıştır. Bu modelde birey, devlete rakip değil; tam tersine onunla birlikte hareket eden sadakatli bir unsur olarak düşünülür. Bireysel hak ve özgürlükler elbette vardır; fakat bunlar toplumsal sorumluluk ve disiplin duygusuyla dengelenmelidir. Özgürlük, Atsız'ın gözünde asla başıboşluk veya disiplinsizlik anlamına gelmez.

Nitekim “asker millet” ideali, Atsız için sadece tarihî bir nostalji değil; modern dünyanın bireyci ve parçalanmış toplum modeline karşı önerdiği ideolojik bir karşı duruştur. Bu yaklaşımın merkezinde görev ahlakı, millî disiplin, ülkü şuuru ve Türk milliyetçiliğiyle yoğrulmuş sağlam karakterli bireyler yetiştirme hedefi vardır. Toplum ancak bu değerlerle donanmış bireylerle güçlü kalabilir. Atsız'a göre bu anlayış, bir ütopya değil, Türk milletin tarih sahnesindeki varoluşunun gerekçesidir.

Bu bağlamda, onun toplum tasavvuru yalnızca kendi dönemine özgü bir inşa projesi olarak değil, aynı zamanda Türk milliyetçiliği düşüncesi içinde şekillenen farklı zihniyet modelleriyle karşılaştırmaya elverişli bir düşünsel çerçeve olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda izleyen bölümde, Atsız'ın yaklaşımı Ziya Gökalp'in kültür temelli toplum anlayışıyla karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır.

4. Ziya Gökalp ile Karşılaştırmalı Değerlendirme

Ziya Gökalp (1876–1924) ve Hüseyin Nihal Atsız (1905–1975), Türk milliyetçiliğinin farklı kuşaklarına mensup iki önemli fikir adamıdır. Gökalp, Osmanlı'nın son döneminde yetişip Cumhuriyet'in kuruluşuna fikirleriyle yön vermiş Türkçülüğün fikir babası olarak anılırken (Mardin, 2008, ss. 245–248), Atsız ise Cumhuriyet'in özellikle 1940'lı yıllarında ortaya çıkan daha katı ve ırk temelli bir Türkçülük akımının öncüsü olarak kabul edilir (Ravanoğlu Yılmaz, 2022, ss. 785-786). Her iki isim de Türk milletin tarihsel ve kültürel birliğini hedefleyen Turan ülküsünü savunmuş; ancak bu ideali kavrayış ve yorumlayış biçimlerinde ciddi farklılıklar ortaya koymuşlardır. Söz konusu farklılıklar, Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* (2016) ve Atsız'ın *Türk Ülküsü* (2022) adlı eserleri incelendiğinde açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, milliyetçilik anlayışlarının temelinde belirgin farklar bulunmaktadır. Bu nedenle Gökalp ve Atsız'ın fikirlerini tarihsel bağlamları ve etki ilişkileriyle birlikte karşılaştırmalı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Gökalp (2016, ss. 17-20), millet kavramını tanımlarken ırk veya etnisite vurgusu yapmamış, millî kimliği dil, din, ahlâk ve estetik (hars) birliğine dayalı bir kültür olgusu olarak görmüştür. Onun ünlü tanımına göre “Millet ne ırkî ne kavmî ne coğrafi ne siyasî ne de idarî bir zümredir. Millet; lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek, aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bir zümredir”. Bu yaklaşım, Gökalp'in sosyolojik formasyonundan da beslenerek ulus inşasında kültürel değerleri merkeze aldığını gösterir. Nitekim Gökalp'e göre bir toplumu millet yapan unsur, ortak eğitimle yoğrulan kültür birliğidir; ırk ve soy birliği zorunlu değildir.

Atsız ise milliyet fikrine Gökalp'ten oldukça farklı bir noktadan yaklaşmıştır. Millî kimliği tanımlarken ırk, soy ve kan bağına merkeze alan bir anlayış benimseyen Atsız'ın “millet”

tasavvuru, Gökalp'in kültürel milliyetçilik tezinden kökten biçimde ayrılır. Her ne kadar Atsız, Ziya Gökalp'i Türk milliyetçiliğini sistemleştiren büyük bir öncü olarak görse de (onu "kusurlarına rağmen büyük Türkçü" olarak nitelendirir), Gökalp'in millet anlayışını "yeterince ırkçı olmamakla" eleştirmiştir (Uzer, 2002, ss. 118-119). Gökalp, "Türküm diyen her bireyi Türk tanımak, yalnız Türklüğe ihanet edenleri cezalandırmak" gerektiğini ifade ederken; Atsız ise bu anlayışı reddederek "Millet sadece bir kültür birliği değil, aynı zamanda 'kan ve soy' birliğidir" diyerek millî kimliği biyolojik temele oturtur (Atsız, 2022, s. 16; Ravanoğlu Yılmaz, 2022, ss. 790-791).

Her iki düşünür de Türk birliğini hedefleyen Turan ülküsünü dile getirmiş olsalar da bu ideali kavrayış ve uygulayış biçimleri farklılık gösterir. Gökalp, Turan'ı Türk milletinin "büyük ve ebedî ülküsü" olarak tanımlar. Ona göre bu birlik yakın ve uzak hedefler şeklinde aşamalı olarak düşünülebilir: yakın ülkü, Oğuz (Türkmen) boylarının kültürel yakınlaşmasıyla sağlanacak bir birliktir; uzak ülkü ise zamanla tüm Türk boylarının birleşmesini öngörür. Ancak Gökalp, bu ideali dönemin siyasi şartları içinde değerlendirmiş ve "böyle bir birleşmenin bugün için yalnız kültürel olabileceğini" belirtmiştir (Gökalp, 2016, ss. 85-88). Atsız ise Turancılık fikrine çok daha katı ve güncel bir hedef olarak yaklaşmış; bu ideali yalnızca kültürel değil, siyasal ve ırkî boyutlarıyla da savunmuştur (Ravanoğlu Yılmaz, 2022, ss. 788-790).

Ziya Gökalp (2016, ss. 23-27), Doğu ile Batı'yı uzlaştırma çabası içinde, Türk kültürünü koruyarak Batı'nın ilim ve tekniğini benimsemeyi savunmuştur. Onun meşhur kültür-medeniyet ayrımı uyarınca medeniyet evrensel ve transfer edilebilir, hars ise millidir. Bu nedenle Gökalp'e göre Türk aydınları "Batı'ya yönelerek oradan medeniyet almak ve bu medeniyeti halka taşımak, aynı zamanda halktan da millî kültürü derleyip özümsemek" gibi çift yönlü bir görev üstlenmelidir. Kısacası, "millî kültürü koruyarak Batı medeniyetine yönelmek" Gökalp'in modernleşme formülüdür. Atsız ise Cumhuriyet elitlerinin özellikle 1930'lardaki Batılılaşma hamlelerine ve kozmopolit kültür politikalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre, Türk milletinin kültürel dokusunu bozan yabancı (Türklüğe özdeş olmayan) unsurların eğitim ve düşünce sisteminden ayıklanması gereklidir (Atsız, 2022, s. 132). Bu bağlamda, Hasan Âli Yücel döneminde eğitimde dünya klasiklerine ve hümanist vurgulara ağırlık verilmesini, millî kimliği sulandıran ideolojik adımlar olarak değerlendirmiştir (Ravanoğlu Yılmaz, 2022, ss. 791-793). Atsız'ın bu tavrı, onun sıkça kullandığı "Bütün Türkler bir ordu, katılmayan kaçaktır" ifadesiyle sembolleşen, disiplinli ve ülkü temelli toplum idealini açıkça yansıtır (Atsız, 2022, s. 253).

Nitekim Atsız, Cumhuriyet kadrolarının "muasır medeniyet seviyesine ulaşmak ve Batılılaşmak konusundaki tutkusunu sert bir dille eleştirmiş"; genç neslin "öz kültürüne ve ırkına yabancılaşmasına" yol açacak her türlü faaliyetin yasaklanmasını istemiştir (Ravanoğlu Yılmaz, 2022, ss. 789-790). Bu bakımdan Gökalp'in düşüncesindeki medeniyet transferiyle millî kültür geliştirme yaklaşımına karşılık, Atsız Batı etkilerine karşı daha içine kapanmacı ve tepkisel bir duruş sergilemiştir.

İki düşünürün din ve özellikle İslam konusundaki fikirleri de birbirinden ayrılır. Ziya Gökalp, Türklük ile İslamiyet arasında bir sentez arayışında olmuş; İslam'ı hem Türk tarihinin önemli bir parçası hem de toplumsal dayanışmayı sağlayan manevi bir değer olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, din ile devlet işlerinin ayrılması gerektiğini savunmuş ve bu yönüyle laiklik ilkesini benimseyen bir duruş sergilemiştir. Gökalp'e göre din, millî kültüre uygun şekilde yorumlandığında milletin manevî varlığını güçlendiren bir unsur hâline gelir (Gökalp, 2001, ss. 13-15). Nitekim "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" formülü, onun Türk milliyetçiliğinde İslam'a yer verdiğini, fakat bu ilişkiyi millî kültür ekseninde tanımladığını göstermektedir. Buna karşılık Atsız ise din konusuna daha mesafeli yaklaşan bir çizgide durur. Düşünce sisteminde dini, Gökalp'in aksine toplumsal yapının temel bileşenlerinden biri olarak değil, bireysel bir inanç alanı olarak ele alır. İslami değerlerle açık bir çatışma içinde olmasa da dinin toplumsal rolüne dair

yaklaşımları daha sınırlı, araçsal ve milliyetçi ideolojiye bağlı bir çerçevede şekillenir (Akün, 2000, ss. 137–138).

Özellikle hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı bazı yazılarda Atsız, İslamiyet ve dini değerlere ilişkin eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir (Akün, 2000, ss. 138–139). Bu eleştirilerinin temelinde, İslam’ın Türk kültürüne tarihsel süreçte sonradan eklemeli olduğu düşüncesi yer almaktadır. Atsız, bu görüşünü “İslam, Türk’ün asli dini değil, zamanla giydiği bir elbisedir” ifadesiyle açıkça ortaya koymuştur (Atsız, 2015a, s. 128). “İslam Birliği Kuruntusu” başlıklı yazısında ise İslamiyet’in doğuşunu Arapların millî kimlik oluşturma çabası bağlamında değerlendirmiş; bu bakış açısıyla İslam’ın evrenselliğini sorgulamıştır. Ayrıca bazı tarihsel figürler ve geleneksel dinî anlayışlara yönelik sert üslubu, onun İslami duyarlılıktan ziyade milliyetçi yaklaşımlarını öne çıkardığını göstermektedir (Akün, 2000, ss. 139–140). Bu yaklaşım, Gökalp’in İslam’ı millî bünyeyle bütünleştiren daha kapsayıcı tavrından oldukça farklıdır. Atsız’ın din anlayışı, yer yer seküler, hatta kimi ifadelerinde açıkça eleştirel bir çizgiye sahiptir.

Tarihsel bağlam ve etki açısından da Gökalp ve Atsız’ın konumları farklılık arz eder. Ziya Gökalp, Osmanlı’nın son döneminde ve Millî Mücadele yıllarında kaleme aldığı eserleriyle Türk milliyetçiliğinin kuramsal temelini atmıştır. Özellikle 1923 tarihli *Türkçülüğün Esasları* adlı eseri, bu düşüncüyü sistematik bir program hâline getirerek Atatürk dahil birçok Cumhuriyet aydını üzerinde derin bir etki bırakmıştır (Gökalp, 2016, ss. 5–6). Bu fikirler, Cumhuriyet’in eğitim, kültür politikaları ve millî kimlik inşasında belirleyici olmuş; erken dönem resmî ideolojisine nüfuz etmiştir (Mardin, 2008, ss. 245–248). Gökalp’in milliyetçilik anlayışı, günümüzde de hâlen Türk siyasal düşüncesinin başlıca referans kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Atsız ise fikir mücadelesini daha sonraki bir dönemde, Cumhuriyet’in yerleşik düzenine eleştirel bir pozisyonda vermiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında dile getirdiği aşırı Turancı ve ırkçı söylem, dönemin iktidarı tarafından tehdit olarak görülmüş; Atsız 1944’te “İrkçılık-Turancılık Davası” olarak bilinen yargı sürecinde yargılanarak mahkûm edilmiştir (Akün, 2000, s. 140). Her ne kadar daha sonra beraat etmiş olsa da bu olay Atsız’ın resmî ideoloji dışında kaldığını ve fikirlerinin dönemin devlet aklında karşılık bulmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Atsız, entelektüel planda kendi kuşağından ve sonraki kuşaklardan birçok milliyetçi üzerinde iz bırakmıştır. Onun önderlik ettiği ırkçı-Turancı çizgi, 1960’larda Alparslan Türkeş tarafından geliştirilen Türk-İslam sentezi içinde tam anlamıyla benimsenmese de Atsız’ın roman ve makaleleri pek çok genci milliyetçi düşünceler etrafında etkilemiştir (Ravanoğlu Yılmaz, 2022, ss. 785-786). Nitekim Atsız, günümüzde dahi radikal milliyetçi çevrelerde saygıyla anılan bir figür olmayı sürdürmektedir.

Ziya Gökalp ve Nihal Atsız, Türk milliyetçiliği tarihinde farklı paradigmaları temsil eden iki düşünürdür. Gökalp, Osmanlı’dan modern ulus-devlete geçiş sürecinde kültür merkezli, bütünleştirici ve çağdaşlaşmacı bir milliyetçilik modeli inşa etmiştir. Atsız ise Cumhuriyet’in ilerleyen yıllarında bu modele tepki olarak doğan ırk temelli, dışlayıcı ve anti-modernist bir söylemin sözcüsü olmuştur. Her ikisi de Türklük ülküsüne samimiyetle bağlı olmakla beraber, millet tanımı, hedeflenen toplumsal birliktelik ve izlenecek yol konularında ayrılmışlardır.

Bu karşılaştırmalı değerlendirme, yalnızca Gökalp ve Atsız’ın fikrî benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymakla kalmaz; aynı zamanda bu fikirlerin tarihsel bağlamlarını ve birbirleriyle olan etkileşimlerini de görünür kılar. Atsız, gençlik yıllarında Gökalp’in eserlerinden etkilendiğini açıkça ifade etmiş; bu etkinin izleri erken dönem yazılarında da gözlemlenmektedir (Akün, 2000, ss. 136–137). Sonraki yıllarda Gökalp’i eleştirse de ona olan saygısını sürdürmüş ve onu Türkçülük ülküsünün en büyük şahsiyetlerinden biri olarak anmıştır (Uzer, 2002, s. 120).

Tarihsel olarak bakıldığında, Gökalp’in kurduğu kültürel milliyetçilik zemini olmaksızın Atsız’ın daha radikal söyleminin gelişmesi de mümkün görünmemektedir. Öte yandan, Atsız’ın düşünsel çıkışı da Gökalp’in belirlediği sınırları genişletmiş; böylece Türk milliyetçiliği içerisinde ırkçılık

ve Turancılık gibi tartışmaların daha net çerçevelerde ele alınmasına imkân tanımıştır. Sonuç olarak, Gökalp ile Atsız'ın mukayesesi, Türk milliyetçiliğinin geçirdiği düşünsel evrimi ve bu süreçte oluşan yönelimleri kavramak açısından hem tarihsel hem kuramsal düzeyde önemli bir zemin sunmaktadır.

5. Sonuç

Hüseyin Nihal Atsız'ın toplum tasavvuru, yüzeyde tarihsel ve kültürel unsurlara dayanan gelenekçi bir bakış gibi görünse de özünde ideolojik olarak yönlendirilmiş, sistemli bir zihniyet inşa projesi olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada bütüncül çerçevesi sunulan toplumsal tasavvur, birey-toplum-devlet ilişkisini yalnızca siyasal değil, kültürel ve ahlaki temellerle yeniden inşa eden bir yaklaşım olarak şekillenmektedir. Atsız, bu yönüyle yalnızca bir ideolog değil; aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin kültürel boyutunu derinleştiren sistematik bir düşünce geliştiricisi olarak öne çıkmaktadır.

Atsız'ın toplum modeli, onun yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal kırılmalarıyla yakından ilişkilidir. Osmanlı'nın yıkılışı, Cumhuriyet'in kuruluşu, tek parti dönemi, çok partili hayata geçiş ve 1960'larda yoğunlaşan ideolojik çatışmalar, onun hem topluma dair beslediği endişeleri hem de milliyetçilik temelinde inşa etmeye çalıştığı değerler sistemini belirginleştirmiştir. Tarihsel, kültürel ve ideolojik bağlam birlikte değerlendirildiğinde, Atsız'ın toplum tasavvurunun geçmişe romantik bir özleminden ibaret olmadığı; aksine çağının krizlerine sistematik ve bütüncül bir çözüm önerisi sunduğu görülmektedir.

Atsız'ın toplum düşüncesi, ahlak, ülkü ve disiplin ekseninde şekillenen bütüncül bir yapı sunar. Bu kavramlar, onun dil, tarih ve edebiyatla temellendirdiği kültürel zeminle birleşerek toplumsal yapının temel harcını oluşturur. Eğitim, bireyin karakterini ve millî ruhunu biçimlendiren bir mekanizma olarak konumlanır. Bu bağlamda aile ve okul, toplumsal değerlerin aktarımı ve bireyin millî kimlikle bütünleşmesi açısından temel kurumlardır. “Asker millet” anlayışıyla yetişen birey, milletine adanmışlık bilinciyle donatılmalı; bu eğitim modeli, bireyi görev ve hizmet temelinde tanımlayan bir yaklaşımı benimsemelidir.

Çalışmada ayrıca Atsız'ın toplum anlayışı, Ziya Gökalp'in kültür temelli yaklaşımıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu karşılaştırma, her iki düşünürün millet, Turan, din ve modernleşme gibi temel kavramlara yüklediği anlamlar üzerinden yürütülmüş; Gökalp'in daha bütünleştirici ve kültürel sürekliliği esas alan yaklaşımı ile Atsız'ın ırk temelli, disiplinler ve idealist tasavvuru arasındaki farklar tarihsel bağlam içinde değerlendirilmiştir. Böylece, Türk milliyetçiliği düşüncesi içinde şekillenen farklı zihniyet modelleri görünür kılınmış ve bu modellerin toplumsal yapı üzerindeki yansımalarına dair karşılaştırmalı bir perspektif sunulmuştur.

Sonuç olarak, Atsız'ın toplum tasavvuru ne salt geçmişe duyulan romantik bir özleminden ne de hamasi bir idealizmden ibarettir. Aksine, tarih bilinci yüksek, ahlaki temeli sağlam, görev ahlakına sahip ve ülkeye yönelmiş bireylerden oluşan bir toplum inşa etme çabasıdır. Ona göre bir toplumu ayakta tutan, sadece kurumların varlığı değil, o kurumlara ruh veren değerler ve bireylerin taşıdığı karakterdir. Bu yaklaşım, milliyetçilik düşüncesine hem kuramsal hem de pratik bir zemin sunarak, Türk milliyetçiliğinin yalnızca siyasi değil, kültürel, ahlaki ve zihinsel bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Atsız bu yönüyle, Türk milliyetçiliğini dar politik sınırlarının ötesine geçiren en önemli fikir adamlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Akün, Ö. F. (2000). Atsız, Hüseyin Nihal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 136–140). Ankara: TDV Yayınları.
- Altınay, A. G. (2004). *The Myth of the military-nation: Militarism, gender, and education in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.
- Atsız, H. N. (1942). Gençlik ve ahlak. *Bozkurt Dergisi*, Temmuz, 2,

- Atsız, H. N. (1968). Turancılık romantik bir hayal değildir. *Ötüken Dergisi* 1(3) 28–37.
- Atsız, H. N. (1970). Türkçülüğe karşı yobazlık. *Ötüken Aylık Türkçü Dergi*, Mart,(75).
- Atsız, H. N. (2015a). *Makaleler III*. İstanbul: İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015b). *Makaleler IV*. İstanbul: İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015c). *Tarih, kültür ve kahramanlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015d). *Türk tarihinde meseleler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015e). *Türk tarihi üzerine toplamalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2020). *Türkçülüğe karşı haçlı seferi ve çektiklerimiz*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atsız, H. N. (2022). *Türk ülküsü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atsız, H. N. (2023). *Ruh adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aydemir, Ş. S. (2008). *Tek adam*, Cilt III. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bora, T. (2014). *Türk sağıının üç hâli*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, A. (2019). *Türkçülerin din anlayışı*. [Yayınlanmamış doktora tezi] Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Dağ, Ç. (2010). *Hüseyin Nihal Atsız’ın Türk kültür tarihindeki yeri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ercilasun, A. B. (2018). *Atsız: Türkçülüğün mistik önderi*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2001). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak* (Haz. Mehmet Kaplan). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökalp, Z. (2016). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpek, G. (2016). Basında Sabahattin Ali–Nihal Atsız davası. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 272–287.
- Karabulak, O. (2017). *Atsız ve Türkçülüğün yarım asrı: Süreli yayınlarda Türk Milliyetçiliğinin seyri (1931–1975)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Le Bon, G. (2023). *Halkların Evriminin Psikolojik Yasaları* (Çev. Uzun Özgülenç). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin siyasi fikirleri* (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2024). *Türkiye’de Toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martinich, A. P. (2013). *Thomas Hobbes*. (A. Terzi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdoğan, G. G. (2021). *“Turan”dan “Bozkurt”a: Tek parti döneminde Türkçülük (1931–1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (2009). *Türkiye’de siyasal kültürün resmi kaynakları, Cilt II: Kemalist tek parti ideolojisi ve Atsız Türkçülüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ravanoğlu Yılmaz, S. (2022). Nihal Atsız Türkçülüğü ve milliyetçi hareketin yol ayrımı. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 784-797. doi: 10.30784/epfad.1128529

- Schmitt, C. (2006). *The Nomos of the earth in the international law of the jus publicum Europaeum*. Trans. G. L. Ulmen. New York: Telos Press.
- Teber, S. (2022). *Politik psikoloji notları*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Uzer, U. (2002). *An Intellectual history of Turkish nationalism: Between Turkish ethnicity and Islamic identity*. Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Ülken, H. Z. (2019). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ünser, H. İ. (2022). Atsız'ın otantik toplum ütopyası: Bozkurtların ölümü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 576-590. doi: 10.12981/mahder.1115078
- Yılmaz, T. (2019). *Hüseyin Nihal Atsız'ın din ve toplum görüşleri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Yörük, Z. (2022). Politik pişe olarak Türk kimliği. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik içinde* (ss. 809-824). İstanbul: İletişim Yayınları.